

Yâkub
Celebi
Zâviyesi
ve Türbesi'nin
planı

merler duvar örgüsünde olduğu gibi taş ve tuğla almaşık örgülüdür. Kemer aralarında ahşap gergiler yer almaktadır. Üstte tuğladan kirpi saçaklarla son bulan ve orta eksenli yanlardan daha yüksek ele alınmış olan revakın bütün birimlerinin üzeri aynalı tonozlarla örtülüdür. Yapıya geçişi sağlayan eksendeki kapı dikdörtgen bir çerçeve içinde sivri kemerli alınlık altında dikdörtgen açıklıklıdır.

Sofa mekânını giriş revakına bağlayan kapının iki yanında yer alan, sivri kemer altında dikdörtgen açıklıklı birer pencere de sofa mekânıyla bağlantılıdır. 6,50 x 4,70 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı sofanın iki yanı geniş yuvarlak kemerlerle geçilmiş olup ortada elde edilen kare bölümün üzeri prizmatik üçgenlerle geçişi sağlanan kubbeyle örtülmüştür. Prizmatik üçgenleri barındıran bölüm dıştan onikigen kasnak şeklinde düzenlenmiştir. Kasnakta pencere bulunmamaktadır. Sofanın üzerini örten kubbede vaktiyle bir aydınlık fenerinin varlığı tesbit edilmiştir, bunun 1963 yılındaki tamirde kapatıldığı bilinmektedir. Kapıya yakın konumda iki basamaklı bir merdivenle sofanın zemini kademeli olarak ele alınmıştır. Sofa mekânından girişin iki yanında yer alan, dikdörtgen açıklıklı birer kapıyla tabhâne odalarına geçiş sağlanmaktadır. 4,70 x 4,70 m. ölçüsünde kare planlı bu odalar, aynalı tonozla örtülü olup girişin karşısında ocak nişi ile güney yönünde sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen açıklıklı birer pencereye sahiptir. Ocakların kare kesitli bacalarının bulunduğu, eski fotoğraflarda görülmektedir.

Mihrabın yer aldığı bölüm sofa mekânına büyük bir sivri kemerle bağlanmaktadır. Kemer altı hariç yaklaşık 6,20 x 6,20 m. ölçüsündeki bu birim prizmatik üçgenlerle geçişi sağlanan daha yüksek bir kubbeyle örtülüdür. Prizmatik üçgenlerin olduğu geçiş bölümü dıştan yuvarlak kasnaklıdır; iki yanda ve mihrabın üzerinde

sivri kemerli açıklıklı birer penceresi vardır. Altta mihrabın iki yanında ve yan duvarlarda sivri kemerli alınlıklı ve dikdörtgen açıklıklı birer pencere mevcuttur. Duvar yüzeyinden öne çıkan süslemesiz mihrap yuvarlak nişi olup 1963 onarımında yeniden yapılmıştır. Yapıdaki süslemesiz ahşap minber ve vaaz kürsüsü de yenidir. Yapının önünde Yâkub Çelebi için inşa edilen kare planlı ve kubbeyle örtülü bir açık türbe bulunmaktadır. "L" şeklinde dört köşe pâyesi üzerine oturan sivri kemerli açıklıklara sahip türbe 6,50 x 6,50 m. ölçülerindedir. Ayaklar ve kemerlerde bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla kullanılmış olup tuğladan kirpi saçaklar vardır. Türbenin kemer açıklıkları vaktiyle örülerek kapatılmış ve duvar yüzeylerinde dikdörtgen açıklıklı pencereler açılmıştır. 1963 onarımında bu duvarlar kaldırılmıştır. 791'de (1389) ölen Yâkub Çelebi, Bursa'da babasının türbesine defnedildiğinden İznik'teki bu yapı makam türbesi olarak kalmış ve ya inşa edilmiş olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

K. Otto-Dorn, *Das Islamische Iznik*, Berlin 1941, s. 60-63; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, 328-332; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 52; Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, İstanbul 1977, s. 197; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul 1986, s. 11; S. Yıldız Ötügen v.dğr., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1986, IV, 253-256; Semavi Eyice, *İznik: Tarihiçesi ve Eski Eserleri*, İstanbul 1988, s. 40-41; a.mlf., "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İFM*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 33; C. Gurliitt, "Die islamischen Bauten von Iznik-Nicea", *OA*, III (1912), s. 55-56, rs. 22-24; Ali Saim Ülgen, "İznik'te Türk Eserleri", *VD*, sy. 1 (1938), s. 66-67.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

YA'KÜB-i ÇERHÎ

(يعقوب چرخى)

Ya'küb b. Osmân b. Mahmûd
el-Gaznevî el-Çerhî
(ö. 851/1447)

Nakşibendî şeyhi.

Afganistan'ın Lûgerd (Logar) vilâyetinin Çerh köyündendir. Babası takvâ sahibi bir kişiydi ve ataları Çerh yakınlarında Serrez köyünde yaşamıştı. Gençliğinde rüyasında Hızır'ı gördüğünü ve onun tavsiyesiyle ilim tahsiline başladığını söyleyen Çerhî bir süre Herat'ta dinî eğitim gördü. 782'de (1380) Buhara'ya gidip tefsir ve fıkıh okudu, fetva verme icâzeti aldı. Bir süre sonra Mısır'a gitti ve Şehâbeddin es-Sayrâmî'nin talebesi oldu. Zeyniyye tarikatının piri

Zeynüddin el-Hâfî bu dönemde onun ders arkadaşlarındandı. Çerhî Buhara'ya döndüğünde Bahâeddin Nakşibend'e intisap etti. Onun vefatı üzerine on bir yıl halifesi Alâeddin Attâr'ın sohbetlerine devam etti. Alâeddin Attâr'ın vefatının (802/1400) ardından Hisârşâdmân (bugün Tacikistan'ın başkenti Duşanbe) yakınlarındaki Hülgatû köyünde kurduğu tekkeye irşad faaliyetine başladı. En önemli müridi Nakşibendiyye'nin yayılmasında büyük hizmeti olan Ubeydullah Ahrâr'dır. Ya'küb-i Çerhî'nin vefat tarihi kaynaklarda 838 (1434) veya 851 (1447) olarak gösterilmişse de çoğunlukla 851'de öldüğü kabul edilmektedir; kabri Hülgatû köyündedir. Afganistan'ın Çerh kasabasında halkın Ya'küb-i Çerhî'ye ait zannettiği mezar ise atalarından birine aittir. Dârâ Şükûh, Çerh'ten geçerken Ya'küb-i Çerhî'nin atalarına ait bazı mezarları ziyaret ettiğini söyler. Çerhî, Tacikistan'da olduğu gibi asıl vatani olan Afganistan'da da saygıyla anılmaktadır.

Ya'küb-i Çerhî'nin bir oğlu on yedi yaşında iken vefat etmiş, tekkesinde yerine Yûsuf adlı diğer oğlu geçmiştir. Çerhî'nin ayrıca Abdullah Berzişâbâdî, Yûsuf Baykûlî ve Muhammed Kuhistânî gibi müridlerine hilâfet verdiği kaydedilmekteyse de Nakşibendiyye tarikatı Ubeydullah Ahrâr ile devam etmiştir. XVIII. yüzyıla kadar Hindistan'da Çerhî'nin neslinden gelen bazı kişilerden yaşadığı bilinmektedir. Şair Abdülkâdir Bîdil bunlardan Seyyid Mahmûd ile görüşmüştür. Çerhî'nin soyundan gelen başka bir kişiye de İmâm-ı Rabbânî'nin halifelerinden Muhammed Hâşim Kışmî zikir telkin etmişti. Ya'küb-i Çerhî sâlihlerle sohbetle önem vermiş, insan gönlünün bu sayede mâsivâdan kurtulacağını vurgulamıştır. Hafî zikrin ısrarlı bir savunucusudur. Tasavvuf yolunda bazılarının riyâzet ve mücâhede usulünü tercih ettiğini, bazılarının mücâhedeyle devam etmek-

Ya'küb-i Çerhî'nin Duşanbe'deki mezarı - Tacikistan

YA'KÜB-i ÇERHÎ

le birlikte Allah'ın lutfuna daha çok güvendiğini ve bu ikinci grubun amacına daha çabuk ulaşacağını söyler. Ayrıca râbitanın bütün müridlere değil sadece kabiliyetli olanlara tavsiye edilmesinin gerektiğini belirtmiş, mânevî halini diğer insanların anlamaması için sûfinin halk içinde sıradan bir insan gibi davranmasını, boynu bükük derviş edasıyla durmamasını tavsiye etmiştir. Çerhî'nin tasavvufî düşüncesinde ricâlû'l-gayb anlayışının önemli bir yeri vardır.

Eserleri. 1. *Risâle-i Abdâliyye*. Vefilerin özelliklerinin, Hızır, kutub, gavs ve abdallar gibi ricâlû'l-gaybın ele alındığı eser Bahâeddin Nakşibend ve Alâeddin Attâr hakkında kısa bilgiler de içeriktedir. Muhammed Nezîr Râncâhâ eseri yayımlanmış (İslamabad 1978) ve Urduca'ya çevirmiştir (Lahor 1978). 2. *Risâle-i Ünsiyye*. Tasavvufî eğitim, abdestli bulunmanın fazileti, hafî zikir ve nâfile namaz gibi konuların anlatıldığı eserin son bölümünde Bahâeddin Nakşibend ile Alâeddin Attâr'ın bazı sözleri nakledilmiştir. *Resâ'il-i Sitte-i Zârûriyye* adlı mecmua içinde taşbaskı olarak yayımlanan eseri (Delhi 1308) Muhammed Nezîr Râncâhâ, Urduca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (İslâmâbâd 1983). Eser La'fîzâde Abdülbâki Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 636). 3. *Tefsîr-i Ya'küb-i Çerhî*. Fâtîha sûresiyle Kur'an'ın son iki cüzünün tefsiridir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâfı* ve Kevâşî'nin *et-Tebsîrâ'sı* başta olmak üzere tefsir ve tasavvuf kaynaklarından faydalanılarak hazırlanan eser *Meşnevî* beyitleriyle zenginleştirilmiştir (Bombay 1297/1880; Leknev 1310/1892; Lahor 1331/1913; nşr. Hasan Ali Muhammedî – Leylâ Hammâmî, Tahran 1387 hş./2008). 1033 (1624) yılında Velî Muhammed Hucendî Kandehârî'nin yazdığı *Ravzatü'l-me'ârib* adlı Farsça hâşiye Lahor baskısının kenarında yer almaktadır. Hemedânî Hacı İkaplı Seyyid Pâdişah Hacı Seyyid Atâî tarafından 993'te (1585) Çağatay Türkçesi'ne çevrilen eserin yazma bir nüshası Taşkent'tedir. *Tefsîr-i Ya'kübî*'yi Gurâbzâde Ahmed b. Abdullah'ın XVII. yüzyılda Türkçe'ye tercüme ettiği kaydedilmektedir. Ayrıca Muhammed Nezîr Râncâhâ tarafından Urduca'ya çevrilmiştir (Lahor 2005). 4. *Havrâ'îyye*. Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın "Havrâ" kelimesiyle başlayan meşhur rubâsinin Farsça şerhidir. *Cemâliyye* adıyla da anılan risâleyi Muhammed Nezîr Râncâhâ *Dâniş* dergisinde (İslâmâbâd 1364 hş./1985, I/1, s. 12-47), Urduca tercümesini de

Se Resâ'il-i Ya'küb-i Çerhî adlı mecmuanın içinde (Lahor 1997) yayımlanmıştır. 5. *Şerh-i Esmâ'ü'l-hüsnâ*. Küçük bir risâle olup yine Râncâhâ tarafından *Dâniş* dergisinin aynı sayısında neşredilmiştir. 6. *Risâle-i Nâ'iyye (Neynâme)*. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinin başındaki neyle ilgili beyitlerle III. ciltteki Şeyh Dakûkî ve V. ciltteki Şeyh Muhammed Gaznevî Serrezi kissalarının şerhidir. Son kısımda *Meşnevî*'den seçilmiş bazı beyitlerin şerhi de bulunmaktadır (nşr. Halîlullah Halîlî, Kâbil 1352 hş./1973; Tahran 1375 hş./1996). Bu eser, Kemâleddîn-i Hârizmî'nin *Cevâhirü'l-esrâr*'ından sonra *Meşnevî* beyitleri üzerine yapılan ikinci şerhtir. Eseri Muhammed Nezîr Râncâhâ *Şerh-i Dîbâce-i Meşnevî-yi Mevlânâ Rûm* adıyla Urduca'ya (Lahor 2004), Ahmet Cahit Haksever *Ney-nâme* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 2009) tercüme etmiştir. 7. *Şerh-i Nisâbü's-sıbyân li'l-Ferâhî*. Ebû Nasr Ferâhî'nin (ö. 640/1242) çocukların Arapça'yı kolay öğrenmeleri için kaleme aldığı *Nisâbü's-sıbyân* adlı Arapça-Farsça manzum lugatının şerhidir. 8. *Risâle der 'İlm-i Ferâ'iz*. Bir nüshası Taşkent'teki Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'ndedir (nr. 8830, vr. 8^b-31^a).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'küb-i Çerhî, *Risâle-i Ünsiyye* (nşr. M. Nezîr Râncâhâ), İslâmâbâd 1983, s. 12-15; Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns* (nşr. Mahmûd Abîdî), Tahran 1375 hş./1996, s. 402-404; M. Burhâneddin Semerkandî, *Silsiletü'l-ârifin ve tezki-retü's-siddîkin* (nşr. İhsânullah Şükrullâhî), Tahran 2009, s. 126-127; Fahreddin Safî, *Reşehât-ı 'Aynü'l-hayât* (nşr. Ali Asgar Muñiyân), Tahran 1356 hş./1977, I, 116-121; Muhammed Bâkır b. Muhammed Ali, *Maqâmât-i Hazret-i Hâce-i Nakşibend*, Buhara 1328/1910, s. 147-149; Hacı Muhammed Fazlullah, *'Umdetü'l-makâmât*, Kâbil 1397/1977, s. 75-77; M. Nezîr Râncâhâ, "Şerh-i Ahvâl ve Âşâr-ı 'Ârif-i Büzürg Hazret-i Mevlânâ Ya'küb-i Çerhî", *Berg-i Bibergî* (nşr. Necîb Mâyil-i Herevî), Tahran 1378 hş./1999, s. 125-140; a.mlf., "Dü Eşer-i Gayr-i Çâpî-yi Mevlânâ Ya'küb-i Çerhî", *Dâniş*, I/1, İslâmâbâd 1364 hş./1985, s. 12-47; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikati*, İstanbul 2002, s. 147-154; M. Cevâd Şems, *Ya'küb-i Çerhî Ahvâl ve Âşâr*, Duşanbe 1387 hş./2008; Ahmet Câhid Haksever, *Ya'küb-i Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul 2009; M. İbrâhim Halîl, "Mevlânâ Ya'küb-i Çerhî", *Âryânâ*, II/2, Kâbil 1322 hş./1943, s. 11-14; Mevcûde Razzakova, "Ya'küb Çerhî-Nakşibendiye Tarikatının Yirik Vekili", *Şarkşunastlık*, sy. 8, Taşkent 1997, s. 117-122; Hamid Algar, "Çarkî. Mawlânâ Ya'qûb", *EI*, IV, 819-820; Bâbek Ateşin Cân, "Ya'küb-i Çerhî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380 hş., I, 981-982; Ârif Nevşâhî, "Çerhî, Ya'kûb", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1386 hş./2007, XI, 811-812.

ÂRIF NEVŞÂHÎ

YA'KÜB el-HADRAMÎ

(يعقوب الحضرمي)

Ebû Muhammed Ya'küb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî (ö. 205/821)

Kırâat-i aşere imamlardan.

117 (735) yılında muhtemelen Basra'da doğdu. Dedesinin dedesi Ebû İshâk el-Hadramî, Hadramîler'in mevlâsı olduğundan Hadramî nisbesiyle anılmış, ayrıca Nahvî ve Basrî nisbeleri ve Ebû Yûsuf künyesiyle de zikredilmiştir. Kaynaklarda babası ile dedesinin Kur'an ve nahiv konusunda dönemin âlimleri arasında yer aldığı belirtilmektedir, özellikle babasının dedesi Abdullah b. Ebû İshâk bu alanlarda önde gelen âlimlerdendi. Kaynaklarda Ya'küb'un yetişme dönemiyle ilgili bilgiye rastlanmasa da onun aile ortamından faydalandığında şüphe yoktur.

Ya'küb el-Hadramî kendini kıraat, nahiv ve fıkıh alanında yetiştirmekle birlikte onun asıl şöhreti kıraat ilmindeki üstünlüğünden gelir. Kırâat-i seb'a imamlarından Ebû Amr b. Alâ'nın bizzat kendisinden kıraat öğrendiği ileri sürülmüş, ancak bunun doğru olmadığı da söylenmiştir. Yine kırâat-i seb'a imamlarından Ali b. Hamza el-Kisâî ve Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'ın okuyuşlarını ve muhtemelen çeşitli alanlardaki rivayetlerini de dinleyip onlardan faydalandı. En çok yararlandığı hocasının, bir buçuk yıl gibi bir süre kendisine talebelik ettiği Ebû'l-Münzir Sellâm b. Süleyman et-Tavîl olduğu anlaşılmaktadır. Daha kısa sürelerle Ebû'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-Utâridî, Mehdî b. Meymûn el-Moğolî, Şihâb b. Şümrüfe, Abdurrahman b. Muhaysın gibi hocalardan da Kur'an dersleri aldı. Dedesi Zeyd'den, ayrıca Esved b. Şeybân, Süheyl b. Mihrân, Süleyman b. Muâz ed-Dabbî, Zâide b. Kudâme'den ve başkalarından rivayette bulundu. Buna göre Ya'küb el-Hadramî'nin kıraati Hz. Peygamber'e dört ayrı isnadla ulaşmaktadır. 1. Ebû'l-Eşheb el-Utâridî – Ebû Recâ el-Utâridî – Ebû Mûsâ el-Eş'arî – Hz. Peygamber. 2. Mehdî b. Meymûn – Şuayb b. Habhâb – Ebû'l-Âliye er-Riyâhî – Übey b. Kâ'b – Hz. Peygamber (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, I, 330). 3. Şihâb b. Şümrüfe – Mesleme b. Muhârib el-Muhâribî – Ebû'l-Esved ed-Düelî – Ali b. Ebû Tâlib – Hz. Peygamber (İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 386-387). 4. Sellâm b. Süleyman – Ebû'n-Necûd Âsım b. Behdele – Ebû Abdurrahman es-Sülemî – Ali b. Ebû Tâlib – Hz. Peygamber (İbn Hallikân, V, 433).